

Lars-Eric Jönsson 2010. *Berättelser från insidan. En essä om personliga erfarenheter i psykiatrins historia*. Stockholm, Carlssons Bokforlag, 154 sider.

Anmeldt av Svein Atle Skålevåg,
Universitetet i Bergen

Lenge har pasienten blitt trukket fram som en "neglisjert faktor" i medisinhistorien.¹ Denne etterlysningen har hatt litt varierende motivering. Tilbake til 1940-tallet var den knyttet til et ønske om å "æres noen av fortidens pasienter som har spilt en rolle for det medisinske framskrittet," det vil si syke som har vært involvert i viktige eksperimentelle behandlinger. Når den britiske medisinhistorikeren Roy Porter i 1985 etterlyste "the patient's view" var det derimot for å hekte seg på tidens program om en "medisinhistorie nedenfra". Pasientens perspektiv var for ham en inngang til en mindre legesentrert medisinhistorie, som snarere ville manifestere seg som en sykkelighetens sosialhistorie.² Denne appellen hadde brodd, ikke bare mot den tradisjonelle legesentrerte medisinhistorien, men også mot Foucault-inspirerte medikaliseringshistorier som så pasientene som en effekt av medisinsk behandling, og dermed, ifølge Porter, var like legesentrert som mer tradisjonelle studier av medisinen.

Den svenske etnologen Lars-Eric Jönssons *Det terapeutiska rummet* fra 1998 var et historisk og etnologisk arbeid i den foucauldianske tradisjonen. Boka, som var Jönssons doktoravhandling, var en undersøkelse av livsbetingelsene i psykiatriske sykehus over et langt historisk tidsrom (1850–1970), sett gjennom et materiale som hovedsakelig besto av pasientjournaler. Dette materialet, som også andre har erfart, etablerer et historisk nivå som både er tett

på den individuelle pasienten, og som tenderer mot å usynliggjøre individet gjennom å gjøre det til et case. Transformasjonen av individet til et case kan ses som et viktig tema for *Det terapeutiska rummet*. Boka kretset rundt pasientens kropp og anstaltens rom. Den handlet på sett og vis om de konkrete, fysiske forutsetningene for et liv i anstalten, og den symbolske orden som ble opprettet ut fra disse forutsetningene. Den analytiske interessen var rettet mot *subjektivitetens mulighetsbetingelser*, snarere enn subjektivitetens uttrykk. Noen pasientstemme var derfor knapt nok hørbar i den framstillingen av den anstaltbundne psykiatrien.

I den nye boka *Berättelser fra insidan* (2010), utforsker Jönsson den siden av psykiatriens historie som var henvist til taushet i avhandlingen fra 1998. Her er det ikke en stor ansamling *cases* men et lite antall historiske individer som kommer til orde og setter seg til doms over psykiatrien. Boka kan med fordel leses som et appendiks til avhandlingen fra 1998, en utforskning av dens blindsoner. Der avhandlingen fra 1998 plasserte seg i en Foucault-tradisjon i det den utforsket hvordan pasienten ble til i det psykiatriske rommet, legger den nye boka til grunn at pasienten er et erfarende subjekt.

Kildegrunnlaget er selvbiografiske og skjønnlitterære framstillinger av livet i asylet skrevet av menn og kvinner som i sitt eget liv hadde erfaringer med å være pasient eller pårørende. Tekstkorpuset er svært heterogent. Her er erindringslitteratur (som for eksempel Staffan Lamms *Boken om mig*), romaner som henter stoff fra forfatterens liv (som for eksempel Amalie Skrams asylromaner), romaner som henter stoff fra nære pårørendes liv (som for eksempel Einar Már Gudmundssons *Universets engler*), dokumentariske bøker

(som for eksempel Torkild Hansens *Prosessen mot Hamsun*) og ”rene” romaner (som for eksempel Karin Fossums *De gales hus*). De eldste tekstene er fra 1890-tallet, de yngste fra 2000-tallet, og de er skrevet av svenske, norske, danske og islandske forfattere. Det er altså ikke snakk om framstillinger som tas som historiske sannhetsbevis, men om et tekstmateriale som artikulerer et annet – og oftest et kritisk – perspektiv på livet i asylet. Det som holder tekstkorpuset sammen er forfatterens forventning om at de kan si noe om den anstaltbundne psykiatrien sett fra et pasientperspektiv.

Tidsdimensjonen spiller ingen framtreddende rolle i denne teksten. Jönsson arbeider innenfor ”den lange varighetens” tidshorisont, der svingninger i psykiatriske ideologier og terapier knapt spiller noen rolle. Dette fungerer godt, men noen ganger lurar jeg på om ikke dette tipper over i anakronismer. Når Jönsson berører utviklingsperspektivet på seksualiteten skriver han at ”I den vanlige psykiatrien lades inga sådana psykoanalytiska perspektiv på seksualiteten.” Denne ”vanlige psykiatrien” framstår som en tidløs størrelse. Mon ikke dette var forhold som endret seg i den lange perioden som her er grunnlaget for undersøkelsen?

Men hvordan ser så psykiatrien ut, sett i pasientens perspektiv? Analysen følger en struktur som er lagt ned av anstaltvesenet selv. Jönsson utforsker i tur og orden møtet med institusjonen, oppholdet på anstalten og utskrivelsen. Jönsson starter og slutter med romanen *Märit* av Ing-Marie Eriksson (1965). Romanens handling utspiller seg en gang på 1940-tallet på den Jämtlandske landsbygda, den kretser om hovedpersonen Märit og fortelles fra perspektivet til barna som er hennes lekekamerater. Märit er en av ungene, selv om hun kanskje ikke er på

deres alder. En gang forsvinner hun fra deres horisont. Hun er lagt inn på dårehuset og blir sterilisert. Ungene lager historier om Märit og livet på anstalten. De skriver brev til henne, men får aldri svar. Denne tausheten kan illustrere det kilde-messige problemet som Jönssons lille studie tar utgangspunkt i: selv når den psykiatriske pasienten står i sentrum for den historiske analysen, ser pasientens perspektiv ut til å vike unna.

Det er Jönssons utgangspunkt at skjønnlitteratur bygger på erfaring. Med det utgangspunktet er det nærliggende å tenke seg at dette erfaringslaget lar seg avdekke *under* litteraturen, så og si. Dette utgangspunktet produserer mange fine lesninger, der etnologen praktiserer en sympatisk empati med sine undersøkelsesobjekter. Men ikke desto mindre kan det stilles spørsmålsteget ved denne forutsetningen om en erfaringsbasert litteratur (om den nå baserer seg på egne eller andres erfaringer). Flere av tekstene er unnfanger i en situasjon preget av sterk polemikk, som for eksempel Amalie Skrams to romaner. De var nærmest en del av en kampanje rettet mot overlege Pontoppidan ved kommunehospitalet (hos Skram lett forkledd som professor Hieronimus), som førte til at Pontoppidan tok sin overlegehatt og gikk. Flere av tekstene her har sin opprinnelse i tilsvarende stridigheter, noe Jönsson ikke unngår å gjøre oppmerksom på. Men spørsmålet mitt er om han likevel tar nok innover seg at disse tekstlige konstruksjonene er så mye mer enn personlige erfaringer?

Berättelser från innsidan kaller seg et essay. Det gjør den med større rett enn mange andre bøker som selges som essay, for denne korte teksten har flere av essayets kjennetegn, så som en personlig ettertenksom tone, fraværet av skråsikkerhet og

nærværet av en vilje til å tenke allment på grunnlag av individuelle tilfeller. Teksten er mer en serie lesninger og refleksjoner enn en "studie" (som den også kaller seg). Når boka kommer til en slutt, er forfatteren svært forsiktig med å trekke noen slutninger, andre enn at den psykiatriske pasienten er et ensomt vesen og at om erfaringene til flertallet av de som har befolket sinnssykehusene vet vi fremdeles ingenting. *Berättelser från insidan* er aller best som en påminnelse om det den ikke griper, tausheten som ligger under de stundom prat-somme historiske kildene.

Noter

1. Douglas Guthrie 1945. The Patient: "A neglected factor in the History of Medicine." In *Proceedings of the Royal Society of Medicine*. 1945, P. 490 – 494.
2. Roy Porter 1985. "The patients view. Doing medical history from below." In *Theory and Society*, Vol 14, no 2, p. 175 – 198.
3. Det er et interessant paradoks at forsiden til Det terapeutiske rummet er prydet av et fotografi av to pasienter og en pleierske, mens *Berättelser från insidan* har et fotografi av et mennesketomt landskap med store, tunge asylbygninger.